

0111 განათლების მეცნიერება EDUCATION SCIENCE

სუბიექტური პირის ნიშნები ნ. დუმბაძის „მე, ბეზია, ილიკო და ილარიონი“-ს მიხედვით

ეთერ ბრეგაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Akaki Tsereteli State University

E-mail: eter.bregadze@atsu.edu.ge

რეზიუმე

ნ. დუმბაძემ ნაწარმოებში - „მე, ბეზია, ილიკო და ილარიონი“ პროფესიონალიზმითა და არაჩვეულებრივი ოსტატობით გამოხატა ნაფიქრ-ნააზრები სწორი გრამატიკული ფორმების, ზმნის სუბიექტური პირისათვის დამახასიათებელი ნიშნების დაცვით, რაც შეესაბამება ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას.

საკვანძო სიტყვები. ფორმაცვალებადი სიტყვა, სუბიექტური და ობიექტური პირი, პრეფიქსი და სუფიქსი, ხანმოკლე, სპირანტი, მემველზმნიან ფორმა,

ნ.დუმბაძე XX საუკუნის გამოჩენილი ქართველი მწერალი იყო. იგი ავტორია შესანიშნავი ნაწარმოებებისა, რომელშიც მისთვის დამახასიათებელი იუმორით, მკითხველისთვის საინტერესოდ და შთამბეჭდავად მოგვითხრობს ახალგაზრდების, მშრომელი ადამიანების საქმიანობაზე, მათ ზრუნვასა და სიყვარულზე. ნაწარმოებები გამსჭვალულია ოპტიმიზმის სულისკვეთებით.

ტერმინი ზმნა შემოსულია არაბული გრამატიკული ტერმინოლოგიის გავლენით, რომელიც ჩვეულებრივ „ქმნას“, „კეთებას“ ნიშნავს. ზმნა არის მოქმედების აღმნიშვნელი ფორმაცვალებადი სიტყვა. წინადადებაში ზმნა შემასმენელია, მაგალითად: „სიმწიფის ატესტატი სახეიმო ვითარებაში **გადმოგვცეს**“, ან შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილი, მაგალითად: „ილიკო ისე **შტერია**, რომ შუშის თვალს და ნამდვილს ვერ გაარჩევს“.

ქართულში ზმნა წინადადების დედამარღვია, იგი სული და გულია ქართული ენისა, მისი ბურჯია. ქართული ზმნის სირთულესა და მის მნიშვნელობაზე ბევრი ლინგვისტი მიუთითებდა. დავიმოწმებთ ზოგიერთ მათგანს:

პროფესორი ა. შანიძე: „ზმნა ყველაზე უფრო ძნელი ნაწილია ქართული გრამატიკისა.“

პროფესორი არნ. ჩიქობავა: „ქართული ზმნის აგებულებაში სათანადოდ უკუფენილია წინადადების შედგენილობა. ცალკე აღებული ზმნა წინადადება მინიატურაში.“

ზმნა რთული მეტყველების ნაწილია. მას ერთდროულად თოთხმეტამდე კატეგორია აქვს. ესენია: პირი, რიცხვი, დრო, კილო, გზისობა, აქტი, ჯგერობა, მწკრივი, სერია, ზმნისწინი, გვარი, ასპექტი, ქცევა, კონტაქტი.

ზმნის კატეგორიებიდან პირი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, როგორც მიხედვით პირი შეიძლება იყოს სუბიექტური და ობიექტური. სუბიექტური პირი ზმნაში წარმოდგენილია მოქმედების ჩამდენად, ე.ი. მოქმედი პირია, მოქმედი ანუ სუბიექტური პირი, ზმნაში გამოიხატება სპეციალური ნიშნებით, რასაც სუბიექტური პირის ნიშნები ჰქვია. მისი ფუნქციაა, განასხვავოს ერთი პირი მეორესაგან. პირველსა და მეორე პირში სუბიექტის ნიშნები პრეფიქსებია, მესამეში კი სუფიქსები.

პირი	მხოლოდითი რიცხვი	მრავლობითი რიცხვი
I	ვ -----	ვ ----- -თ
II	-ხ, -ჰ, -ს, 0- - - - -	ხ, ჰ, ს, 0- - - - - -თ
III	----- ს, ა, ო	----- -ნ, ენ, ნენ, ან, ეს

პირველი სუბიექტური პირის ნიშანია მხოლოდითა და მრავლობით რიცხვში პრეფიქსი **ვ**. მრავლობითის აღსანიშნავად ემატება სუფიქსი **თ**. მაგ: „მზის პირიანობას **ვსწავლობ**, ბეზია. აქ **ვ** თავსართი პირველი სუბიექტური პირის ნიშანია, წყობა სუბიექტურია. ზმნა ინვერსიულია - III სერიაში. მაგ: **მისწავლია**. ამ შემთხვევაში რეალური სუბიექტი გადმოცემულია გრამატიკული ობიექტის ნიშნით და პირიქით, რეალური ობიექტი-გრამატიკული სუბიექტის ნიშნით.

ანალოგიური შინაარსისაა ზმნები შემდეგ წინადადებაში:

„მეოთხე გაკვეთილზე მე ვკარგავ დროისა და ზომიერების შეგრძნების უნარს“.

„რადაც ამ ბოლო დროის, სისუსტეს ვამჩნევ ამ ბაღანას“.

ახალ სალიტერატურო ქართულში პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი დაერთვის ზმნათა დიდ უმრავლესობას, გამონაკლისია ზოგიერთი შემთხვევა:

პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი არა გვაქვს მაშინ, როცა ზმნას ობიექტად მეორე პირი შეეწყობა. (ე.ი. პირველი და მეორე პირის შეხვედრას აქვს ადგილი). ასეთ დროს ზმნაში უნდა გვქონდეს ორი პრეფიქსი, მაგრამ ენამ მხოლოდ ობიექტური პირი გამოხატა ნიშნით. მაგ: „ჩამოდი, მე შენ გელაპარაკები (მე, შენ) და შენი ნებით წამომყევი (შენ, მე) კანტორაზე“.

აღსანიშნავია ზმნა გელაპარაკები, სადაც ზემო აღნიშნულიდან გამომდინარე, არა გვაქვს პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი. ანალოგიურია ზმნა - დაგინახე. შემდეგ წინადადებაში: „მას შემდეგ, რაც პირველად დაგინახე, მე ვალიარე აბსოლუტური ჭეშმარიტება მშვენიერებისა“.

პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი არ არის: მოვედი, მოვალ ზმნაში. წესის მიხედვით, უნდა იყოს - მოვედი, მოვალ, მაგრამ ამ ზმნებში მეორე პირის ნიშნად შემორჩენილია ძველი ქართული **ხ** (მოხვედი, მოხვალ), რის გამოც პირველი და მეორე პირი ორი ვ-ს გარეშეა გარჩეული, ამიტომ ენამ ადვილად დაკარგა პირველი პირის ნიშანი ვ პრეფიქსი. მაგალითად: „მაპატიეთ, ასე გვიან რომ მოვედი“.

ახლა განვიხილოთ ზმნები შემდეგ წინადადებაში: „ახლავე უნდა წავიყვანოთ, საავადმყოფოში და სასწრაფოდ ოპერაცია გაგუკეთოთ“.

ჩვენ დიდი ორმო გავთხარეთ და მურადა სასოებით ჩავასვენეთ შიგ“.

ოთხივე შემთხვევაში ზმნის სუბიექტური პირი პირველია. დგას მრავლობით რიცხვში. ზმნებში I სუბიექტური პირის ნიშანი გამოხატულია ვ-თავსართით და მრავლობითობა დ – ბოლოსართით.

მეორე სუბიექტური პირის ნიშნები პრეფიქსებია: ხ, ჰ, ს - მრავლობითობას აღნიშნავს სუფიქსი დ.

V-VII სს-ში ქართულ სალიტერატურო ენას ახასიათებდა ხანმეტობა. ტერმინი „ხანმეტი“ ცნობილია გიორგი მთაწმინდელის დროიდან (XIII) და აღნიშნავს ისეთი ენით დაწერილ ტექსტს, რომელშიც ხ ასო (ხან) მეტია. მაგ: (ხ-დგა, ხ-იხილო); ამჟამად შემორჩენილია ორიოდ ზმნაში: ხ-არ, მოხ-ვალ, მო-ხ-ვიდე. მრავლობითში ემატება თ სუფიქსი. II სუბიექტური პირის ნიშანი „ხ“ შენარჩუნებულია. მაგ: „მრავალცოლიანი გინდა გამოხვიდე? - შემიცხადა უცებ ბებია“. ჰ ბგერა არის სუსტი ბგერა და იკარგება ხმოვნების წინ; II სუბიექტური პირის ნიშანი „ჰ“ ხმოვნის წინ დაკარგულია.

მაგ: „ისწავლე, შე სასიკვდილე,“... ისწავლე-შენ.

„- ახლავე , აეთრიე, გარეთ გაეთრიე“. ...აეთრიე – შენ.

„- რატომ უწერ მერე ხუთს?“ უწერ - შენ, მას, მას.

ასევე ზოგჯერ თანხმოვნებთან, სპირანტებთან: ღ-ხ, ზ-ხ, ქ-შ იკარგება, ხოლო შემორჩენილია **ხ** მხოლოდ - ხარ, მოხვედი, მოხვალ ზმნებში. აკაკი შანიძის მიხედვით პრეფიქსი ჰ იხმარება ბ, გ, პ, გ, ქ, კ, ყ თანხმოვნების წინ, ს - ღ, ტ, მ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ თანხმოვნების წინ.

თანამედროვე ქართული ენის განვითარების ტენდენცია ცხადყოფს, რომ მეორე სუბიექტური პირის ნიშნები დღეს თითქმის აღარ იხმარება. შესაბამისად, სალიტერატურო ენის ნორმების მიხედვით მათი გამოყენება სავალდებულო აღარ არის.

მაგალითად: „არაყი და ხაჭაპური დადგი მაგიდაზე.“ დადგი - შენ^{III} ის.

„ტაშტი შემოიტანე და დაუდგი ამ უბედურს,-უთხრა ილარიონმა“.

შემოიტანე - შენ^{III} ის, დაუდგი - შენ^{III}, მას, ის.

„კარგი ახლა ნუ იჯღანები, გადადი მეორე საკითხზე“. იჯღანები - შენ, გადადგი - შენ.

„შენ ვაჟკაც, მოდი, ამოჰკარი! - მომიბრუნდა მძლოლი“. მოდი - შენ, ამოჰკარ - შენ, მას, ის - აქ გამოყენებულია II სუბიექტური პირის ნიშანი ჰ.

„აღარ მორჩებით ღრეჯას? - გაბრაზდა ცირა“. მორჩებით - თქვენ, მას.

მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია მხოლოდ რიცხვში სუფიქსები: -ს, -ა, -ო (ამათგან ძირითადია ს) მრავლობით რიცხვში: -ენ, -ნენ, -ან, -ნ, -ეს. მრავლობითში სუფიქსები ახალ ქართულში ორმაგ ფუნქციას ასრულებს, აღნიშნავს პირსაც და რიცხვსაც.

მკვლევართა აზრით, ისინი თავდაპირველად რიცხვს გამოხატავდნენ. ქვემოთ ჩამოთვლილ მაგალითებში, მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია სუფიქსი -ა მაგალითად:

„ზალპი ერთხანს გრძელდებოდა ნაკვერცხლები შუშუნებივით ცვიოდა და ნაომარ ადგილას ანათებდა“ ანათებდა – ის.

„ხუთ წუთში ყველაფერი მიწყნარდა“. მიწყნარდა – ის.

ახლა განვიხილოთ შემთხვევები, როცა - მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია სუფიქსი დ.

„დეიდა მართამ სულ ჯიკავჯიკავით გამაგდო სამორიგეოდან“.

„მძლოლმა დაიწყო მანქანის დაქოქვა“. დაიწყო - მან ის.

„ფაქიზოს გულწასვლის ნიშნები აშკარად დაეტყო“.

მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია სუფიქსი -ს მაგალითად:

„წუხანდელი დამენათევია და ძინავს - უპასუხა ილარიონმა“. ძინავს – მას.

„რას ამბობ, კაცო, ძინავს! - თქვა ილარიონმა“. ძინავს – მას.

ზმნაში სძინავს სუფიქსი -ს არის მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი. მართალია, რელატიური აგებულების ზმნათა უმრავლესობას ორივე წყობა აქვს, მაგრამ არის რამდენიმე ზმნა, რომლებიც ეწარმოება ან მხოლოდ სუბიექტური ან მხოლოდ ობიექტური წყობა. ეს ზმნა მხოლოდ ობიექტური წყობისაა, აქ სუბიექტურ პირად მესამე პირია. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზმნა ერთპირიანია, პირის ნიშანი კი მასში ორია წარმოდგენილი. მაგალითად: მ-ძინავს-ს, გ-ძინავს-ს, ს-ძინავს-ს ეს იმით აიხსნება, რომ ერთი პირი (სუბიექტური) დროთა განმავლობაში დაიკარგა და ორპირიანი ფორმა ერთპირიანად იქცა, ნიშნები კი უცვლელად დარჩა. ამ ტიპის ზმნებში, პროფესორ არნ. ჩიქოვას სიტყვებით რომ ვთქვათ, „თანაფარდობა დარღვეულია ზმნის აგებულებასა და წინადადების შინაარსს შორის. ზმნის ფორმა ჩამორჩა წინადადების შინაარსს“.

„ამ მონასტრის გარშემო არსებობს ერთი ლამაზი და მხიარული ლეგენდა“. არსებობს-ის.

„ილიკო ისე შტერდა, რომ შუშის თვალს და ნამდვილს ვერ გაარჩევს ერთიმეორესაგან“.

აღნიშნულ ზმნებში მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია-ს ბოლოსართი.

ახლა განვიხილოთ წინადადებები, რომლებშიც ზმნას შეეწყობა მესამე სუბიექტური პირი მრავლობით რიცხვში. ქვემოთ მოყვანილ წინადადებებში პირის ნიშნები ორმაგ ფუნქციას აღნიშნავს, პირსაც და რიცხვსაც. მაგალითად:

„მე, როგორც ოჯახში ერთადერთ მამაკაცს, კრებაზე ყოველთვის მასწრებენ“. მასწრებენ – ისინი, მე, მას.

„ისინი უტირებენ ყოფას, ჯერ ხომ შეიკლავენ ხელში და მერე ტაშისკვრით გახეთქავენ“.

ამ შემთხვევაში მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია – ენ.

„ილიკო და ილარიონი ნაცემი ძაღლებით უყურებდნენ ერთმანეთს“.

„ილიკოს ეზოში მეზობლები მოგროვდნენ“. მოგროვდნენ – ისინი.

აქ მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია-ნენ.

„კიდევ თითო გადაკრეს, მერე კიდევ თითო, მერე კიდევ თითო“. გადაკრეს – მათ ის.

„სიმწიფის ატესტატი საზეიმო ვითარებაში გადმოგვცეს“. გადმოგვცეს – მათ, ჩვენ, ის.

„ილიკომ და ილარიონმა სამ-სამჯერ ჩამკოცნეს“. ჩამკოცნეს – მათ, მე.

აქ მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია – ეს.

„ილიკო და ილარიონი ადგილიდან არ დამრულან“. დამრულან – ისინი.

„მე მივდივარ ახლა ჩემს სოფელში, სადაც ამომავალ მზესავით მელოდებიან - მე, ბებია, ილიკო, ილარიონი და მერი“.

რაც შეეხება წართქმით ბრძანებითს პირის ნიშანი არ უნდა: „ადექი, ბერიკაცო, აქ ხომ არ აპირებ გათენებას“. ადექი - შენ; აპირებ - შენ მას.

უკუთქმით ბრძანებითს კი შემონახული აქვს II პირში ნიშანი ხ. ნუ მო-ხ-ვალ, არ მო-ხ-ვიდე. სხვა ზმნებში მთის კილოებშია შემონახული: ნუ დაჭრამავდები.

მეშველზმნიან ფორმებში სუბ. პირის ნიშნები ორმაგადაა გამოხატული: გავზრდილვარ, გავსულვარ.

ამრიგად ნაწარმოებში იგრძნობა ძალა ხალხური მეტყველებისა. მწერალმა ნაწარმოები გაამდიდრა მხატვრული ხერხებით, რითაც ხელი შეუწყო ფრაზის ბუნებრივად გამართვას. მწერალმა ნაწარმოებში - „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონი“ პროფესიონალიზმითა და არაჩვეულებრივი ოსტატობით გამოხატა ნაფიქრ-ნააზრევი სწორი გრამატიკული ფორმების, ზმნის სუბიექტური პირისათვის დამახასიათებელი ნიშნების დაცვით, რაც შეესაბამება ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას.

ლიტერატურა

1. ა. შანიძე - თხზ.ტ. III თბ., 1980.
2. არნ. ჩიქოვას - მარტივი ნიშნების პრობლემა ქართულში, თბ., 1968.
3. ლ. კვაჭაძე - მორფოლოგია, ნაწ. I, თბ., 1969.
4. ნ. დუმბაძე - „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონი“ - თბ., 1966.

Subjective signs According to N. Dumbadze "Me, Grandma, Iliko and Ilarion"

Eter Bregadze

Abstract

In the work "Me, Grandma, Iliko and Ilarion", the writer expressed his thoughts with professionalism and extraordinary skill, observing the correct grammatical forms and signs characteristic of the subjective person of the verb, which corresponds to the new Georgian literary language.